

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ

І.А. ШУМІЛО, О.М. ШУМІЛО

- § 1. Участь України у міжнародному співробітництві в галузі охорони навколишнього природного середовища.
- § 2. Обов'язок іноземних юридичних осіб і громадян та осіб без громадянства щодо додержання законодавства України про охорону навколишнього природного середовища.

§ 1. Участь України у міжнародному співробітництві в галузі охорони навколишнього природного середовища

Україна бере участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони навколишнього природного середовища на державному і громадському рівнях відповідно до законодавства України та міжнародного права.

Якщо міжнародним договором, укладеним Україною, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться в законодавстві України про охорону навколишнього природного середовища, то застосовуються правила міжнародного договору.

Україна здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього природного середовища з іншими державами, а також у рамках природоохоронної діяльності ООН та організацій, що входять до її системи, інших урядових і неурядових міжнародних організацій.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля почалося ще в 1913 р. на Першій природоохоронній конференції в Берні і було продовжене 1972 р. на Стокгольмській конференції ООН з проблем навколишнього середовища, на якій прийнято

Стокгольмську декларацію⁴⁰⁸. На цій конференції не тільки були прийняті важливі документи (Декларацію, що містить 27 принципів екологічно коректної поведінки держав, і Програму дій), але саме вона послужила джерелом формування міжнародного екологічного права.

Потужним поштовхом до співробітництва у справі охорони довкілля на міжнародному рівні стала Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (саміт «Планета Земля» 1992 р.), на якій визначено програму дій «Порядок денний на XXI століття» («Agenda 21»)⁴⁰⁹, або, інакше кажучи, довгострокову стратегію сталого розвитку, яку схвалила міжнародна спільнота. Через п'ять років на дев'ятнадцятій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (23–28 червня 1997 р.) прийнято Програму дій з подальшого впровадження «Порядку денного на XXI століття» (Rio + 5)⁴¹⁰. Всесвітній саміт зі сталого розвитку, що проходив у Йоганнесбурзі, ПАР (з 26 серпня по 4 вересня 2002 р.), за формулою саміту «Rio + 10», передбачав, з одного боку, його спадкоємність стосовно першого саміту в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), а з іншого – аналіз досягнутого у світі за минулі 10 років і пошуки нових шляхів розвитку. Підсумковими документами Саміту стали політична Декларація і План дій.

Європейська та євроатлантична інтеграції, а також реалізація активної багатосторонньої зовнішньої політики в рамках універсальних та регіональних міжнародних організацій є одними із зовнішньополітичних пріоритетів України.

Європейська інтеграція – ключовий пріоритет, який акумулює комплекс внутрішньо- і зовнішньополітичних зусиль України з метою наближення до ЄС та створення необхідних передумов для вступу до Європейського Союзу в майбутньому.

⁴⁰⁸ Стокгольмська декларація від 16.06.1972 р., «Действующее международное право», Т. 3. – М.: Московский независимый институт международного права, 1997. – С. 682–687.

⁴⁰⁹ Програма дій «Порядок денний на XXI століття»; пер. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.

⁴¹⁰ Програма дій з подальшого впровадження «Порядку денного на XXI століття»; пер. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К.: Інтелсфера, 2000. – 58 с.

Євроатлантична інтеграція – участь у створенні євроатлантичного простору стабільності та безпеки, поступова інтеграція до НАТО з метою захисту інтересів України у безпеці. Реалізація цієї мети повинна бути досягнута через використання механізмів співробітництва з НАТО, зокрема, Плану дій та щорічних Цільових планів.

Україна проводить активну багатосторонню політику в рамках універсальних та регіональних міжнародних організацій. Україна також має на меті регіональне лідерство та просування в регіоні європейських цінностей⁴¹¹.

На двосторонньому рівні Україна прагне використовувати весь потенціал стратегічного партнерства на основі взаємного інтересу та спільних підходів до розвитку відносин з країнами-партнерами, досягти і підтримувати добрі відносини з країнами-сусідами в атмосфері поваги до їхнього суверенітету та територіальної цілісності.

Україна бере активну участь у міжнародному співробітництві в галузі охорони довкілля, наприклад, шляхом підготовки та проведення в м. Києві у травні 2003 р. 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи»⁴¹². Цей форум мав особливе значення для розвитку міжнародного співробітництва та розв'язання актуальних екологічних проблем в Україні. До нього наша країна спеціально підготувала «Національну доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства в навколишньому природному середовищі»⁴¹³.

Державним бюджетом України передбачаються кошти для Мінприроди України на використання їх за бюджетною програмою № 2401240 «Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища»⁴¹⁴.

⁴¹¹ Зовнішньополітичні пріоритети України, офіційний веб-сайт МЗС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/293.htm>

⁴¹² Указ Президента України «Про підготовку та проведення 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» № 479/2002 від 22.05.2002 р.

⁴¹³ Национальный доклад Украины о гармонизации жизнедеятельности общества в окружающей природной среде; заг. ред. В.Я. Шевчук. – К.: Новий друк, 2003. – 132 с.

⁴¹⁴ Постанова Колегії Рахункової палати України «Висновок за результатами аналізу виконання Державного бюджету України за перше півріччя 2005 року» № 18-3 від 31.08.2005 р.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля здійснюється на міждержавному рівні на основі міжнародних договорів України, укладених у письмовій формі з іноземною державою або з іншим суб'єктом міжнародного права, що регулюються міжнародним правом незалежно від того, міститься договір в одному чи кількох пов'язаних між собою документах і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо)⁴¹⁵. Міжнародні договори України укладаються:

- Президентом України або за його дорученням – від імені України;
- КМ України або за його дорученням – від імені Уряду України;
- міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів.

Від імені України укладаються міжнародні договори, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України, про використання території та природних ресурсів держави.

Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору. Інколи ці два документи допускають неточності і неузгоджені між собою. Так, ЗУ «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля»⁴¹⁶ вказує, що ВР України постановляє наведену Конвенцію, підписану від імені України 25 червня 1998 р. у м. Орхус (Данія), ратифікувати. У тексті ж Конвенції зазначено, що вона підписана в м. Оргусі (Данія)⁴¹⁷.

⁴¹⁵ Закон України «Про міжнародні договори України» № 1906-IV від 29.06.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50 (10.12.2004). – Ст. 540.

⁴¹⁶ Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» № 832-XIV від 06.07.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 34 (27.08.1999). – Ст. 296.

⁴¹⁷ «Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 25.06.1998 р. // Закон і Бізнес. – 2002. – Листоп. – № 44.

Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана ВР України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Відповідно до ч. 2. ст. 9 КУ укладення міжнародних договорів, які суперечать КУ, можливе лише після внесення відповідних змін до КУ.

У п. 4 Постанови Пленуму ВС України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»⁴¹⁸ наголошується, виходячи з наведеної вище статті КУ, на тому, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР України, є частиною національного законодавства, і суд не може застосувати закон, який регулює правовідносини, що розглядаються, інакше як міжнародний договір. Водночас міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать КУ.

Міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища Україна здійснює на трьох рівнях: *світовому* (глобальному); *європейському* (виокремлюючи ЄС⁴¹⁹ і Східну Європу) та *регіональному* – це країни СНД (Співдружність Незалежних Держав)⁴²⁰ і СЕКЦА (Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії)⁴²¹.

Україна знаходиться у центрі Європи і тому екологічні проблеми наших сусідів тією чи іншою мірою, рано чи пізно

⁴¹⁸ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» № 9 від 01.11.1996 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2004, 00. – № 11.

⁴¹⁹ Микісвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища: навчальний посібник. – Львів, 2004. – 256 с.; Збірник нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища. – Львів, 2004. – 192 с.

⁴²⁰ Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 08.12.1991 р. // Голос України. – 1991. – Груд. – № 237.

⁴²¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecoyouth.freenet.uz/8.htm> від 12.03.2006 р.

обов'язково відображаються на нас. Таким же чином і безконтрольне забруднення довкілля України негативно впливає на життя та здоров'я мешканців Європи.

Відповідно до Статуту ООН і принципів міжнародного права, держави зобов'язані турбуватися про те, щоб будь-яка діяльність, яка ведеться під їх юрисдикцією чи контролем, не завдала шкоди навколишньому природному середовищу інших країн чи районів, які знаходяться за їх межами.

Якщо важливе значення захисту Чорного моря для нашої держави є беззаперечним, то взяті на себе зобов'язання щодо захисту Балтійського моря у багатьох можуть викликати закономірні питання, оскільки наша країна дійсно не має безпосереднього виходу до його акваторії. Але довкілля не визнає державних кордонів. У Європі, де антропогенне та техногенне навантаження на біосферу перевершує всі уявні межі, забруднення навколишнього природного середовища на території якої-небудь країни невідворотно спричинить настання екологічно шкідливих наслідків у суміжних країнах, а інколи і у всіх європейських країнах.

Територія західних областей України знаходиться у водозбірному басейні Балтійського моря. Річки Сян та Західний Буг, які є правими притоками р. Вісла, протікають по території Львівської та Волинської областей, мають розвинуту мережу притоків, що є малими річками. Тому Україна безпосередньо зацікавлена у захисті вод цих річок від забруднення прикордонними державами і сама зобов'язана турбуватися про недопущення порушень виmog екологічного законодавства на своїй території. Ці обставини обумовили участь України як країни-спостерігача у Конвенції про захист морського середовища району Балтійського моря 1992 року⁴²².

Щодо співробітництва на європейському рівні з ЄС треба зазначити, що ЗУ «Про Загальнодержавну програму адаптації зако-

⁴²² Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Комісії із захисту морського середовища району Балтійського моря (Baltic Marine Environment Commission). – Режим доступу: <http://www.helcom.fi/stc/files/Convention/Conv1108.pdf>

нодавства України до законодавства ЄС»⁴²³ визначає механізм досягнення Україною відповідності третьому Копенгагенському та Мадридському критеріям набуття членства в ЄС. Цей механізм включає адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування.

Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС, є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що, у свою чергу, є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Невід'ємною частиною вказаної програми є Перелік актів законодавства України та *acquis* ЄС у пріоритетних сферах адаптації, у тому числі й охороні навколишнього природного середовища.

Створення зони вільної торгівлі з ЄС вимагатиме адаптації законодавства України до *acquis communautaire*. Тому нова угода про асоціацію з ЄС передбачатиме додатки з переліками актів ЄС, що їх Україна впроваджуватиме у свою правову систему. У практичній площині адаптація означає більш високі стандарти екологічної безпеки, створення механізмів стимулювання розвитку альтернативних джерел енергії та енергоефективності, необхідність створення більш прозорого та зрозумілого екологічного законодавства.

Acquis communautaire є сталим виразом, який у перекладі з французької означає «спільне надбання», або «спільний доробок». У широкому сенсі «спільне надбання» ЄС – це досягнутий рівень інтеграції країн-членів⁴²⁴.

Кожен законопроект, внесений до ВР України, протягом семи днів надсилається до Комітету ВР України з питань Європей-

⁴²³ Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» № 1629-IV від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29 (16.07.2004). – Ст. 367.

⁴²⁴ Кравчук І. Форми участі громадськості у процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС // Громадянське суспільство. – 2009. – № 2 (9). – С. 11–12.

ської інтеграції для визначення належності законопроекту за предметом правового регулювання до сфер, правовідносини в яких регулюються правом ЄС.

Проекти законів України та інших нормативно-правових актів, які за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом ЄС, в обов'язковому порядку проходять експертизу на відповідність *acquis communautaire*.

Нормативно-правові акти, які суперечать *acquis communautaire*, можуть прийматися лише за наявності достатнього обґрунтування необхідності прийняття такого акта і на чітко визначений у самому акті строк⁴²⁵.

В Україні затверджено Порядок перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову⁴²⁶, що визначає механізм перекладу актів *acquis communautaire* українською мовою, надання їм офіційного статусу та оприлюднення з метою забезпечення вільного доступу до них учасників адаптації законодавства. Переклад акта *acquis communautaire*, що здобув статус офіційного, передається до інформаційно-аналітичного відділу Департаменту, який розміщує електронний примірник цього перекладу в Електронній системі документації з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС [eurodocs.sdla.gov.ua]. На цьому сайті міститься Законодавство ЄС, перекладене українською мовою, у тому числі і щодо охорони довкілля. Сторінка сайту поділяється на такі підрозділи: як було вже зазначено вище – Законодавство України, перекладене англійською мовою (Legislation of Ukraine translated into English); Експертні висновки щодо відповідності *acquis communautaire*, наприклад, проекту ЗУ «Про реформування та вдосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального і невиснажливого використання природних ресурсів та

⁴²⁵ Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» № 1629-IV від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29 (16.07.2004). – Ст. 367.

⁴²⁶ Наказ Міністерства України «Про затвердження Порядку перекладу актів *acquis communautaire* на українську мову» № 1728/5 від 24.09.2009 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 78 (19.10.2009). – Ст. 2656.

екологічної безпеки, зменшення регуляторного тиску на суб'єктів господарювання»; Аналіз наслідків впровадження актів *acquis communautaire* у законодавство України – «Якість води» № 45 від 18.06.2010 р.; останній розділ сторінки містить Огляди стану адаптації законодавства України до *acquis communautaire* на 2008 рік.

Процес адаптації законодавства зрештою сприяє більш ефективному державному регулюванню та ефективній екологічній політиці, прозорості влади, кращому захисту екологічних прав громадян, розвитку демократії та належного врядування. *Acquis* дає різні моделі еколого-правового регулювання, серед яких Україна може обрати найоптимальніші для проведення реформ у галузі охорони довкілля.

Україна входить до Співдружності Незалежних Держав (СНД). Це міжнародна міжурядова організація субрегіонального характеру, до якої входить більшість держав колишнього СРСР. Створення Співдружності пов'язане з підписанням і ратифікацією Угоди про створення СНД і Протоколу до неї, а також прийняттям Алматинської декларації⁴²⁷. Надалі було прийнято Статут СНД⁴²⁸.

Відповідно до Положення про розробку модельних законодавчих актів та рекомендацій Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД⁴²⁹, яке визначає умови прийняття Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД щодо розробки проектів модельних законодавчих актів та рекомендацій Міжпарламентської Асамблеї, порядок організації та здійснення законопроектної діяльності, а також виконання вимог до оформлення її результатів.

Пропозиції з розробки модельних законодавчих актів та рекомендацій, їх проекти, а також ті модельні законодавчі акти та

⁴²⁷ Алматинська декларація від 21.12.1991 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 312.

⁴²⁸ Статут Співдружності Незалежних держав від 22.01.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_033

⁴²⁹ Положення про розробку модельних законодавчих актів та рекомендацій Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД прийнято Міжпарламентською Асамблеєю держав-учасниць СНД від 14 квітня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iacis.ru/html/?id=21>

рекомендації, що приймаються Міжпарламентською Асамблеєю, повинні відповідати цілям зближення (уніфікації) законодавства держав-учасниць СНД.

Таким чином, у рамках СНД існує *модельна законотворчість* – діяльність Міжпарламентської Асамблеї з розробки, прийняття та оприлюднення *модельних законодавчих актів*, що відповідають цілям зближення (уніфікації) законодавства держав-учасниць Міжпарламентської Асамблеї та завданням інтеграційного розвитку СНД.

Під *модельним законодавчим актом* СНД слід розуміти законодавчий акт рекомендаційного характеру, прийнятий Міжпарламентською Асамблеєю у встановленому порядку, у цілях формування та здійснення узгодженої законодавчої діяльності держав-учасниць Міжпарламентської Асамблеї з питань, що становлять спільний інтерес, приведення законодавства держав-учасниць СНД у відповідність до міжнародних угод, підписаних у рамках СНД, та інших міжнародних договорів, участь у яких держав-учасниць СНД є дуже бажана для досягнення загальних цілей.

До модельних законодавчих актів Співдружності належать:

- *Модельний кодекс СНД* – систематизований законодавчий акт рекомендаційного характеру, що прийнятий Міжпарламентською Асамблеєю з ціллю зближення правового регулювання односторонніх сфер суспільних відносин у державах Співдружності;
- *Модельний закон СНД* – законодавчий акт рекомендаційного характеру, прийнятий Міжпарламентською Асамблеєю з ціллю зближення правового регулювання конкретних видів (груп) суспільних відносин у державах Співдружності.

У необхідних випадках модельні законодавчі акти можуть мати форму типових положень, статутів, угод.

Прикладами *модельних законодавчих актів* СНД є: Модельний Екологічний кодекс для держав-учасниць СНД (Загальна частина)⁴³⁰ та (Особлива частина)⁴³¹, або Модельний Водний

⁴³⁰ Модельний Екологічний кодекс для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (Загальна частина), прийнятий на двадцять сьомому пленарному засіданні

кодекс⁴³². Ці кодекси слід розглядати як систематизовані законодавчі акти рекомендаційного характеру, прийняті Міжпарламентською Асамблеєю із ціллю зближення правового регулювання однорідних сфер суспільних відносин у країнах СНД.

Усі модельні законодавчі акти направляються до парламентів країн-учасниць Міжпарламентської Асамблеї. Надалі парламенти цих країн вживають заходів щодо регламентації процедур розгляду модельних законодавчих актів, що надійшли до них, у комітетах (комісіях) парламентів та використання у нормотворчому процесі.

Україна здійснює міжнародне співробітництво з охорони спеціальних природних об'єктів:

- Світового океану;
- навколишнього середовища від радіоактивного забруднення;
- навколишнього середовища у космосі;
- тваринного світу;
- рослинного світу;
- біологічного різноманіття;
- природних ресурсів Антарктики⁴³³.

Міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля диференціюють і таким чином:

- загальні питання;
- охорона атмосферного повітря, озонового шару та зміна клімату;
- охорона вод;

Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД (постанова № 27-8 від 16 листопада 2006 року) // Информационный бюллетень. – 2007. – № 39.

⁴³¹ Модельний Екологічний кодекс для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (Особлива частина), прийнятий на двадцять дев'ятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД (постанова № 29-14 від 31 жовтня 2007 року) // Информационный бюллетень. – 2007. – № 41.

⁴³² Модельний Водний кодекс для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, прийнятий на двадцять сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД (постанова № 27-10 від 16 листопада 2006 року) // Информационный бюллетень. – 2007. – № 39.

⁴³³ Авраменко И.М. Международное экологическое право : учебное пособие. – Ростов н/Д : Феникс, 2005. – С. 22–48.

- охорона біорізноманіття;
- ядерна та радіаційна безпека⁴³⁴.

Об'єктом міжнародного співробітництва у сфері екології є не навколишнє природне середовище, що перебуває під національною юрисдикцією, а міжнародно-правовий природний простір, що оточує природне середовище Землі в цілому, глобальна екологічна рівновага.

Міжнародна правова охорона навколишнього природного середовища ґрунтується на певних принципах, вироблених спільними зусиллями держав, міжнародних організацій і конференцій. Вони сформульовані в окремих рішеннях міжнародних організацій, документах конференцій, а також обов'язково викладені в національному законодавстві. В узагальненому вигляді до цих принципів належать: пріоритетність екологічних прав людини; суверенні права держави на природні ресурси в межах її території; вільний обмін міжнародною екологічною інформацією; взаємодопомога держав при надзвичайних обставинах (екологічних катастрофах тощо); неприпустимість екологічного благополуччя однієї держави внаслідок заподіяння екологічної шкоди іншій та ін.⁴³⁵

Співробітництво в галузі охорони довкілля здійснюється на міждержавному рівні або на рівні міністерств, відомств.

Україна підписала спеціальні угоди (меморандуми) про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища між Урядом України та урядами ряду держав: Республіки Білорусь⁴³⁶, Республіки Грузія⁴³⁷, Сполучених Штатів Америки⁴³⁸, Ро-

⁴³⁴ Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-ге вид., доп. – Львів : Норма, 2002. – С. 416.

⁴³⁵ Бойчук Ю. Д. Основи екології та екологічного права : навчальний посібник для ВНЗ. – Суми, 2004. – 352 с.

⁴³⁶ Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 16.12.1994 р. // Міжнародне приватне право. Двосторонні міжнародні економічні договори України. Том 2. – Port-Royal, Київ, 2000.

⁴³⁷ Меморандум між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 13.04.1993 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 24 (01.07.2005). – Ст. 1384.

⁴³⁸ Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 07.05.1992 р.

сійської Федерації⁴³⁹, Федеративної Республіки Німеччина⁴⁴⁰. Діють також угоди, підписані між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік та урядами Японії⁴⁴¹ і Французької Республіки⁴⁴².

В останнє десятиліття підписано низку угод про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів між Мінприроди України та спорідненими міністерствами Болгарії⁴⁴³ і Монголії⁴⁴⁴. Існують подібні угоди Мінприроди України з іншими закордонними міністерствами – Міністерством нафти і мінеральних ресурсів Сирійської Арабської Республіки⁴⁴⁵, Міністерством навколишнього середовища та водних ресурсів Республіки Болгарія, Міжміністерським комітетом ядерної безпеки Французької Республіки⁴⁴⁶.

⁴³⁹ Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 26.07.1995 р., Збірник «Україна – Росія. 1990–2000 рр.».

⁴⁴⁰ Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 10.06.1993 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 26 (15.07.2005). – Ст. 1519.

⁴⁴¹ Угода про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Урядом Японії від 18.04.1991 р. // Сборник международных договоров СССР и Российской Федерации. Вып. XLVII. – М., 1994. – С. 183–184.

⁴⁴² Угода між Урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік та Урядом Французької Республіки про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища від 24.03.1975 р. // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XXXI. – М., 1977. – С. 339–341.

⁴⁴³ Угода між Міністерством екології та природних ресурсів України та Міністерством навколишнього середовища та водних ресурсів Республіки Болгарія про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів від 30.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 4 (13.02.2004) (частина 2). – Ст. 223.

⁴⁴⁴ Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством природи і навколишнього середовища Монголії про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища від 08.12.2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 51 (06.01.2005). – Ст. 3427.

⁴⁴⁵ Протокол про науково-технічне співробітництво в галузі геології і мінеральних ресурсів між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України і Міністерством нафти і мінеральних ресурсів Сирійської Арабської Республіки від 01.07.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 39 (14.10.2005). – Ст. 2526.

⁴⁴⁶ Угода між Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України та Міжміністерським комітетом ядерної безпеки Французької Республіки про співробітництво в галузі ядерної безпеки від 03.09.1998 р.

Постановою КМ України затверджено Порядок участі центральних органів виконавчої влади в діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна⁴⁴⁷. Тому центральні органи виконавчої влади, включені до переліку центральних органів виконавчої влади, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях, беруть участь у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна згідно з укладеними міжнародними договорами, та стежать за виконанням зобов'язань, що випливають із членства України в цих організаціях (додаток 7).

Крім міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій, декларацій та хартій, у міжнародному праві охорони навколишнього природного середовища застосовуються також судові рішення (прецеденти). Рішення судів (міжнародних чи національних) визнаються допоміжними джерелами міжнародного права. Зокрема, Міжнародний Суд ООН є органом, який розвиває джерела міжнародного права. Його рішення є обов'язковими тільки для сторін спору і не є обов'язковими для інших. І хоча Міжнародний Суд ООН не повинен вирішувати справу, спираючись на попереднє рішення, все ж попередні рішення враховуються при вирішенні аналогічної справи⁴⁴⁸.

Таким чином, можна відслідкувати і ті міжнародні нормативно-правові акти, стороною яких є Україна.

§ 2. *Обов'язок іноземних юридичних осіб і громадян та осіб без громадянства щодо додержання законодавства України про охорону навколишнього природного середовища*

Іноземні юридичні особи і громадяни та особи без громадянства зобов'язані на території України додержуватися вимог ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», інших

⁴⁴⁷ Постанова КМ України «Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна» № 1371 від 13.09.2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 38 (04.10.2002). – Ст. 1776.

⁴⁴⁸ Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища : підручник ; за заг. ред. проф. С.М. Кравченко. – Львів : Вид. центр ЛНУ, 2002. – С. 54–66.

законодавчих актів у галузі охорони навколишнього природного середовища та несуть відповідальність за їхнє порушення відповідно до законодавства України.

КУ у ст. 26 визначає, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими ж правами і свободами, а також несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими КУ, законами чи міжнародними договорами України.

Прикладом такого винятку може бути норма ЗК України, яка визначає, що землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватися у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам.

Таким чином, для всіх категорій іноземців, що перебувають на території України (іноземних громадян, осіб без громадянства, іммігрантів, біженців тощо), незалежно від строку та мети їхнього перебування, встановлено національний режим, який передбачає можливість притягнення зазначених осіб до юридичної відповідальності на загальних підставах (див. ЗУ «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»⁴⁴⁹, «Про біженців»⁴⁵⁰, «Про імміграцію»⁴⁵¹). Певні особливості має лише притягнення іноземців до цивільної відповідальності у справах про відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу, оскільки ст. 77 ЗУ «Про міжнародне приватне право»⁴⁵² передбачає альтернативну підсудність щодо цієї категорії справ – вони можуть розглядатися як судами України, так і іноземними судовими органами. З багатьма державами Україна уклала угоди про правову допомогу в цивільних, сімейних та кримінальних справах, де вирішуються питання підсудності справ про відшкодування шкоди.

⁴⁴⁹ Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» № 3929-ХІІ від 04.02.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 23 (07.06.1994). – Ст. 161.

⁴⁵⁰ Закон України «Про біженців» № 2557-ІІІ від 21.06.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47 (23.11.2001). – Ст. 250.

⁴⁵¹ Закон України «Про імміграцію» № 2491-ІІІ від 07.06.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41 (12.10.2001). – Ст. 197.

⁴⁵² Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-ІV від 23.06.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32 (12.08.2005). – Ст. 422.

Особливий статус в Україні, як і в інших державах світу, мають іноземні громадяни, що виконують дипломатичні та консульські функції. Відповідно до ст. 31 Віденської конвенції про дипломатичні зносини⁴⁵³ та ст. 43 Віденської конвенції про консульські зносини⁴⁵⁴, дипломатичні агенти користуються імунітетом від кримінальної, цивільної та адміністративної юрисдикції країни перебування. Притягнути дипломатичних та консульських співробітників до юридичної відповідальності можна лише у випадку, коли держава, що акредитує своїх представників в Україні, прямо визначить відмову від імунітету в письмовій формі.

Відповідно до ст. 29 ЗУ «Про міжнародне приватне право», для всіх іноземних юридичних осіб в Україні встановлено національний режим, який означає, що вони мають обсяг прав та обов'язків не менший, ніж юридичні особи України. Для іноземних юридичних осіб, що займаються господарською діяльністю, на підставі міжнародних угод чи внутрішнього законодавства (ст. 7 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність»⁴⁵⁵, ст. 7 ЗУ «Про режим іноземного інвестування»⁴⁵⁶, численні регіональні та двосторонні угоди про економічне співробітництво) може бути також встановлений режим найбільшого сприяння чи спеціальний режим, але вони не впливають на обов'язки зазначених осіб щодо дотримання вимог екологічного законодавства.

Вище зазначений закон у ст. 20 передбачає компетенцію спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Але його повноваження, визначені у пункті ж) частини першої цієї статті, не застосовуються до суб'єктів підприємницької діяльності (інвесторів), які здійсню-

⁴⁵³ Віденська конвенція про дипломатичні зносини № 1138 від 18.04.1961 р. (Україна приєдналася у складі СРСР і ратифікувала з застереженнями), ратифікована Указом Президії ВР СРСР 11.02.1964 р.

⁴⁵⁴ Віденська конвенція про консульські зносини від 24.04.1963 р. // Сборник международных договоров СССР. Вып. XLV. – М.: Международные отношения, 1991.

⁴⁵⁵ Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-ХІІ від 16.04.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29 (16.07.1991). – Ст. 377.

⁴⁵⁶ Закон України «Про режим іноземного інвестування» № 93/96-ВР від 19.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19 (07.05.1996). – Ст. 80.

ють свою діяльність на умовах угод про розподіл продукції. Цей виняток також відображений в ЗУ «Про угоди про розподіл продукції»⁴⁵⁷, спрямований на створення сприятливих умов для інвестування пошуку, розвідки та видобування корисних копалин у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони на засадах, визначених угодами про розподіл продукції.

Чинне цивільне та господарське законодавство не оперує поняттям «іноземна юридична особа». Відповідно до ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована в установленому законом порядку. Вона наділяється цивільною правосудністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Стаття 117 ГК України розкриває поняття іноземного підприємства. Воно є унітарним або корпоративним підприємством, створеним за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діючим підприємством, придбаним повністю у власність цих осіб. Ці підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом такими, що мають стратегічне значення для безпеки держави. Діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України. Умови і порядок створення, вимоги до організації та діяльності іноземних підприємств визначаються ГК України, ЗУ «Про режим іноземного інвестування»⁴⁵⁸, іншими законами.

Запитання для самоконтролю

1. Поняття, мета і принципи міжнародного екологічного права.
2. Проблеми формування міжнародного екологічного права.

⁴⁵⁷ Закон України «Про угоди про розподіл продукції» № 1039-XIV від 14.09.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 44 (05.11.1999). – Ст. 391.

⁴⁵⁸ Закон України «Про режим іноземного інвестування» № 93/96-ВР від 19.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19 (07.05.1996). – Ст. 80.

3. Основні принципи міжнародної взаємодії в галузі охорони довкілля.
4. Держава як суб'єкт міжнародного екологічного права.
5. Найважливіші джерела міжнародного екологічного права.
6. Назвіть міжнародні природоохоронні організації.
7. Міжнародна еколого-правова відповідальність.
8. Яке значення для охорони навколишнього природного середовища України мають міжнародні рекомендаційні акти?
9. У чому сутність міжнародної екологічної безпеки?

Теми рефератів

1. Міжнародні проблеми правової охорони довкілля.
2. Екологічне право Європейської Спільноти.
3. Суб'єкти міжнародного екологічного права.
4. Об'єкти міжнародного екологічного права.
5. Загальновизнані принципи міжнародного права і міжнародних угод у галузі охорони довкілля.
6. Акти міжнародного права щодо охорони довкілля.
7. Міжнародні організації та правове значення їхніх нормативних актів щодо охорони довкілля.